

مقاله پژوهشی: ارائه الگوی بومی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران

فاطمه علیزاده^۱، محمد فیضی زنگیر^۲، محمد حسن زاده^۳ و مجید احمدلو^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۶

چکیده

هدف پژوهش حاضر ارائه الگوی بومی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران است. با توجه به نگاه نظام سلامت ملی که اصلاح مدیریت دولتی را یکی از ارکان پیشگیری از فساد می‌داند، صرف اصلاح مدیریت دولتی در ایران فساد را ریشه‌کن نمی‌کند، بلکه عوامل کلیدی دیگری نیز هستند که در صورت تقویت آنها نظام کلان مدیریتی کشور می‌تواند از فساد پیشگیری و در نتیجه، مقوله مبارزه و حتی کنترل فساد را کم‌رنگ‌تر کند. پژوهش از نظر هدف بنیادی و به روش (کیفی) از نوع اکتشافی است. روش گردآوری داده‌ها میدانی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه‌های ساختارنیافته بود که به صورت هدفمند و تا اشباع نظری ۱۶ مصاحبه با خبرگان حوزه (اساتید دانشگاهی، کارشناسان دینی، مدیران و کارشناسان منابع انسانی) صورت گرفت. تحلیل داده‌ها از طریق سه روش کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA2020 انجام شد. نتیجه مصاحبه‌ها شامل (۵۳۰) کدباز، (۴۹) کد-محوری و (۱۵) کدانتخابی می‌باشد. سپس برای تعیین روایی و پایایی مقوله‌ها و مولفه‌های مدل از CVR و CVI و پایایی بازآزمون استفاده گردید. با توجه به نتایج یافته‌ها می‌توان گفت که مدل بومی پیشنهادی حاضر می‌تواند در پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران حائز اهمیت باشد، زیرا متناسب با ساختار و فرهنگ کشور به دست آمده‌اند.

کلیدواژه‌ها: فساد، پیشگیری از فساد، بخش عمومی، الگوی بومی، نظریه مبنایی گراند تئوری.

^۱ دانشجوی دکتری، مدیریت دولتی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، اردبیل، ایران، شناسه پژوهشگر (شماره ارکید): 0000-0001-9931-5464. رایانامه: falizadeh.j@gmail.com

^۲ استادیار گروه مدیریت دانشکده مدیریت دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) شناسه پژوهشگر (شماره ارکید): 0009-0009-2678-6914. رایانامه: M_feizei@yahoo.com

^۳ استاد گروه مدیریت و اقتصاد دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران، رایانامه: m.hassanzadeh@uma.ac.ir

^۴ استادیار گروه مدیریت دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد واحد اردبیل، اردبیل، ایران، رایانامه: mahmadlu@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

امروزه تقریباً در همه کشورهای بر سر اینکه فساد در همه جا وجود دارد، اتفاق نظر است (سازمان شفافیت بین‌الملل^۱، ۲۰۱۹). گرچه مهمترین بخشی که بیشتر از همه بخش‌ها اتهامات فساد روانه آن است مربوط به بخش سیاست و اتهامات فساد بیش از هر زمان دیگری در سیاست برجسته است (پترس^۲، ۲۰۱۸: ۱۲۵۲)، اما سوء کارکردهای مدیریت دولتی مانند هدر دادن سرمایه‌های عمومی و اقدام به فساد تقریباً همه کشورها را کم و بیش تحت تأثیر قرار می‌دهد و تعداد بسیار کمی از کشورها از پدیده هدر دادن سرمایه‌های عمومی و فساد در امان می‌مانند. در واقع فراگیر شدن فساد هیچ حد و مرزی نمی‌شناسد (أمار^۳ و همکاران، ۲۰۲۰: ۲۷۰)، و جرایم اصلی فساد مانع توسعه اقتصادی شده و مبارزه با فقر را مخدوش می‌کند (بونار و اودا^۴، ۲۰۲۱: ۲۹۰) و مانع پیشرفت اقتصادی و تلاش‌های نوسازی یک کشور می‌شود. کسب‌وکارها یکی از چهار بخش اصلی برای فسادپذیری هستند که در آن فساد تجاری رایج شامل رشوه‌دهی تجاری، کلاهبرداری شرکتی و تبانی است (سادیک-زادا و همکاران^۵، ۲۰۲۲: ۲). اما آنچه سبب تمایز کشورها در فرآیند توسعه و پیشرفت می‌باشد، نحوه مواجهه آنان با پدیده فساد و اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه و مقابله‌ای است. یکی از راه‌های کاهش تأثیر فساد می‌تواند ترویج شفافیت و تسهیل مشارکت شهروندان از طریق ابزارهای ICT می‌باشد (آندرونیکانو و همکاران^۶، ۲۰۲۲: ۶)، و نیز یکی از شاخص‌های اصلی سازوکارهای تأمین امنیت پایدار و پیشگیری از جرم را می‌توان مشارکت مردمی در این زمینه دانست (درویشی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۰۲). از همین رو بسیاری از افراد موافق این اقدام‌اند که در برنامه راهبردی کشورها اولویت‌بندی ایجاد شود، چون پیچیدگی فساد بسیار فراتر از فراگیر بودن آن است (مالاگاس^۷ و همکاران، ۲۰۲۲: ۲) و تعدد تهدیدات و پیامدهای آن برای منافع مشترک همه جوامع وجود

¹OECD

²Peters

³Omar et al

⁴Boumar and Oudda

⁵Sadik-Zada et al

⁶Andronicheanu et al

⁷Malagas et al

دارد و فاجعه سیستماتیک آن در همه بخش‌های اجتماعی قابل مشاهده و نیازمند سنجش و اندازه‌گیری است (میرونگا^۱، ۲۰۲۲: ۱۳).

در ایران علی‌رغم وجود قوانین متعدد در کشور در مورد مبارزه با فساد که شامل قانون مجازات افراد، اخلال‌گرها در نظام اقتصادی، قانون ممنوعیت اخذ میزان سود در معاملات خارجی، قانون تصدی بیش از یک شغل دولتی و قانون پول‌شویی، یا برخی از اسناد بالادستی همانند اصل ۱۴۲ (پیشگیری لازم برای عدم وقوع فساد اداری و مالی در حوزه کارگزاران دولتی)، قانون توسعه چهارم (فصل دوازدهم)، قانون توسعه پنجم در فصل چهارم از ماده ۴۲ لغایت ۶۸، قانون برنامه ششم توسعه در بخش ششم و همچنین در قانون اساسی اصول ۳، ۸، ۴۳، ۴۹، ۵۵، ۷۶، ۷۷، ۹۰، ۱۱۰، ۱۴۱، ۱۷۳، ۱۷۴ که به موضوع کنترل و نظارت بر دستگاه‌های اجرایی مبارزه با فساد، تباهی، انحصارطلبی، رشوه و اختلاس پرداخته شده، ولی همچنان مدیریت این پدیده با مسائل و مشکلات اساسی مواجه است؛ زیرا بر اساس جدیدترین گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل از شاخص ادراک فساد در سال ۲۰۲۳ میلادی، ایران در میان ۱۸۰ کشور جهان رتبه ۱۴۹ را کسب کرد. با توجه به امتیاز ۱۰۰ برای کم فسادترین کشورها و امتیاز صفر برای فسادترین، امتیاز کشور ایران ۲۴ شده است که نسبت به سال قبل یک امتیاز کاهش یافته است. امتیاز ایران در این شاخص، ضعیف‌ترین امتیاز از سال ۲۰۰۹ تاکنون است. این رتبه در دولت‌های مختلف همین وضعیت را داشته است و هیچ‌کدام از دولت‌ها در ایران بعد از جنگ تحمیلی نمی‌توانند ادعا کنند که توانسته‌اند در این زمینه موفق عمل نمایند، زیرا شواهد حاکیست که در همه دولت‌ها فساد، رانت‌خواری، اختلاس و اتلاف منابع وجود داشته است. مثلاً در اوایل دهه ۸۰، رتبه ایران از میان ۱۳۳ کشور در جهان در حوزه فساد ۷۸ بوده است. این وضعیت در نیمه اول دهه ۹۰ وجود فساد در ایران را به میزان نسبتاً کمی از بین ۱۸۰ کشور جهان بهبود بخشیده و میانگین رتبه ۱۳۰-۱۴۴ برای ایران ثبت شده است. پس اگر به‌طور قانونی و ساختاری، مرز مشخصی میان فعالیت‌های اداری و سیاسی ایجاد نگردد؛ احتمال نفوذ

^۱Mironga

سیاست در نظام اداری و به تبع آن نقض قانون و در نهایت فساد اداری^۱ وجود خواهد داشت (موسوی دوست، ۱۳۹۸: ۳۶). تعارض منافع^۲ در بسیاری از قوانین و سازمان‌ها در کشور مشاهده می‌شود. همچنین ایراد در برخی از قوانین و یا خلاء قانونی در یک زمینه، می‌تواند باعث به وجود آمدن فساد شود. بنابراین یکی از مهمترین آسیب‌ها که نظم نوین اجتماعی در عرصه بوروکراتیک اداری را به خطر می‌اندازد، مساله فساد و نابسامانی اداری است که مانع حاکمیت قانون و دموکراسی می‌شود (بونار و ادا، ۲۰۲۱: ۲۹۰). اگرچه تحقیق، بررسی و مطالعات متعددی درخصوص مبارزه با فساد از جمله، راهبردهای ۹ گانه قوه مقننه برای پیشگیری از وقوع فساد در سال ۱۳۹۷، راهبرد جامع پیشگیری از فساد در ایران در سال ۱۳۸۷ توسط دانایی فرد، تحقیق صورت گرفته توسط مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری در زمینه برنامه‌های ضدفساد، یا پژوهش‌هایی که توسط پژوهشگرانی همچون فیروزجائیان و محمودیان (۱۴۰۰)، رهبری و جامعی (۱۳۹۹)، حسن‌پور و رضوی (۱۳۹۷)، واقفی و همکاران (۱۳۹۶)، نظری‌نژاد و اسفندیاری فرد (۱۳۹۵) و ... صورت گرفته است و مدل‌هایی در راستای مبارزه با فساد و نه پیشگیری از آن ارائه گردید، کماکان در این زمینه ضعف وجود دارد و شاخص‌ها و ابعادی شناسایی شده تا به امروز نتوانسته جوابگوی حل این معضل باشد و طبق آمار و شواهد، فساد همچنان به قوت خود باقی مانده و مسئولان همچنان دنبال راهی برای پیشگیری از فساد در سازمان‌ها هستند. لذا به دلیل وجود این مشکل و دغدغه نظام و همچنین تاکید رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) درخصوص بومی‌سازی الگوها و مدل‌ها، به دنبال شناسایی و کشف متغیرهای بومی که با توجه به ساختار و فرهنگ کشور توانایی مقابله و پیشگیری از فساد را امکان‌پذیر کند، اقدام گردید و در این راستا از روش گراند تئوری بهره گرفته شد. بنابراین در راستای بررسی هدف پژوهش که ارائه الگوی بومی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران می‌باشد. مهمترین پرسش این سوال شد که الگوی بومی پیشگیری از فساد در بخش

---

^۱Corruption Official

^۲Conflict of interest

عمومی چگونه می‌تواند باشد. بنابراین در این خصوص بنا گردید تا با استفاده از نظریه گراند تئوری؛ علل، شرایط، مکانیسم‌ها، عواقب و راهبردهای وقوع و پیشگیری از فساد شناسایی و مدل دقیق برای پیشگیری مناسب با نیاز روز جامعه ارائه گردد. از آنجائی که مبنای تحلیل روش گراند تئوری نیز عموماً داده‌های دست اول است با این معیار کاملاً متناسب بود. همچنین اهمیت انجام این پژوهش به لحاظ کاربردی این است که فساد هم مانند هر پدیده‌ی اجتماعی دیگر از کمیتی قابلیت اندازه‌گیری دارد و مشخص می‌گردد که قصد سنجش فساد را در چه دامنه‌ای، با چه ابعادی و در کدام گروه هست، چون زمانی که شناخت صحیح از میزان درگیری و درجه وقوع فساد در جامعه موجود نباشد، برنامه‌ریزی برای مقابله با فساد نمی‌تواند مدعی جامعیت و موفقیت باشد. بر همین اساس امکان ایجاد مدل‌هایی که بتوان از آنها برای تعیین کمیت فساد استفاده کرد. فرصتی که علاوه بر توصیف دقیق‌تر پدیده، شناسایی آن را فراهم می‌کند. بنابراین در قلمرو فساد اداری طراحی الگویی که بتواند از زمینه‌های بروز فساد جلوگیری کند، ضمن کاهش هزینه‌های فساد در جامعه، تقویت روح اعتماد و همزیستی میان مردم و دولت را فراهم می‌کند. لذا این شاخص‌ها می‌تواند مورد استفاده سیاست‌گذاران، قانون‌گذاران، نهادها و سازمان‌های مسئول در زمینه پیشگیری و مقابله با فساد قرار گیرد، تا تاثیرات مخرب فساد بر نظام اداری را به حداقل رسانده و قابل استفاده برای کلیه سازمان‌های دولتی و مدیران بخش عمومی باشد.

سؤالات پژوهش عبارتند از: (۱) پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران چه مولفه‌هایی دارد؟ (۲) پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران چه عوامل علی دارد؟ (۳) پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران چه عوامل زمینه‌ای بروز فساد و زمینه‌های پیشگیری از فساد دارد؟ (۴) پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران چه عوامل مداخله‌گری دارد؟ (۵) پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران چه راهبردهایی دارد؟ (۶) پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران چه پیامدهایی دارد؟

اهداف تحقیق در بخش عمومی ایران عبارتند از: (۱) شناسایی مولفه‌های پیشگیری از فساد (پدیده اصلی)، (۲) شناسایی عوامل علی پیشگیری از فساد، (۳) شناسایی عوامل زمینه-

ای بروز فساد و زمینه‌های پیشگیری از فساد، ۴) شناسایی عوامل مداخله‌گر پیشگیری از فساد، ۵) شناسایی راهبردهای پیشگیری از فساد، ۶) شناسایی پیامدهای پیشگیری از فساد.

۱. مبانی نظری

فساد و پیشگیری از فساد:

واژه فساد در لغت به معنی تباهی است (بونار و آدا، ۲۰۲۱: ۲۹۱)، فساد یک نوع خلاف‌کاری است که توسط فردی که مسئولیت و اقتدار دارد، اغلب برای به دست آوردن منافع شخصی‌اش به انجام می‌رسد (پرتیوی و آینسورث^۱، ۲۰۲۰: ۱۹۹۷). رشوه‌هایی که افراد یا شرکت‌ها برای پیشبرد اهداف به مقامات دولتی پرداخت می‌کنند، شناخته‌شده‌ترین شکل فساد است (آدبیمپی و اولواتامیلوری^۲، ۲۰۲۲: ۱۱۷)، اما اگر فساد در جامعه‌ای ریشه دوانده باشد ممکن است در خدمات کشوری نیز ظاهر شود، بنابراین می‌توان گفت فساد اشکال مختلفی دارد و به‌عنوان یک مفهوم، توسط دانشمندان مختلف به طرق مختلف تفسیر شده است (میرونگا، ۲۰۲۲: ۱۴). از این رو؛ بسیاری از اندیشمندان تاکید کرده‌اند که هیچ تعریف توافقی از فساد جهانی وجود ندارد، چون فساد به اشکال مختلفی صورت می‌گیرد و افراد مختلفی را در موقعیت‌ها و جایگاه‌های مختلف درگیر می‌کند. همانند رشوه‌های پرداختی افراد یا شرکت‌ها برای پیشبرد اهدافشان به مقامات دولتی که جزو شناخته‌شده‌ترین شکل فساد است (پیشین: ۱۱۷)، یا سوء استفاده از قدرت، که در این زمینه برتراند راسل^۳ بر این باور است که خواهی نخواهی قدرت وجود دارد و باید هم وجود داشته باشد. حال یا قدرت در اختیار دولت و قانون‌مندان است یا در دست حادثه‌جویان خودسر بی‌قانون (حسینی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۵). بانک جهانی فساد را «سوء استفاده از قدرت عمومی برای نفع شخصی» و سازمان شفافیت آن را سوء استفاده از قدرت محول شده برای دستیابی به منافع خصوصی (دلیر و استار^۴، ۲۰۲۲: ۵۱۶) تعریف می‌نماید. در

1Pertiwi and Ainsworth

2Adebimpe and Oluwatamilore

3Bertrand Russell

4Dler and Star

دایره معارف علوم اجتماعی، فساد به «استفاده از نفوذ عمومی برای دستیابی به منافع یا منافع خصوصی» تعریف شده که شامل پرداخت انواع رشوه‌ها به مقامات محلی یا سیاستمداران می‌شود، اما رشوه‌های بخش خصوصی را استثنا می‌کند (همان: ۵۱۷). همچنین فساد پدیده‌ای است که در جوامع و ادارات دولتی که دیجیتال‌سازی پایین، بوروکراسی بالا، شفافیت نهادی ضعیف و ارتباطات داخلی و خارجی مشکل‌ساز است، ظهور و توسعه می‌یابد و نیز فناوری‌های نوظهور سایبری در حال رشد و توسعه، بر تمامی عرصه‌های زندگی به‌ویژه حوزه اقتصادی تأثیر شگرفی خواهند داشت، تهدیدات نوظهوری دارند که توان بروز فساد دارند (رمضانی دهقی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۱).

«فساد اداری» تعاریف گوناگونی دارد. تعریف عام و کلی بانک جهانی و سازمان شفافیت بین‌الملل از فساد اداری «سوءاستفاده از اختیارات دولتی (قدرت عموم) برای کسب منافع خصوصی، تحت تأثیر منافع شخصی یا روابط و علایق خانوادگی است». همچنین در تعریف دیگری؛ فساد اداری به رفتار آن دسته از کارکنان بخش عمومی اطلاق می‌شود که برای منافع خصوصی خود، ضوابط پذیرفته شده را زیر پا می‌گذارند. در این اقدام، فرد برای تحقق منافع خصوصی خود و دستیابی به رفاه بیشتر یا موقعیت بهتر، خارج از چهارچوب رسمی و وظایف نقش دولتی و سازمانی عمل می‌کند (هانتینگتون، ۱۳۹۲: ۴۳). پیشگیری از فساد اغلب به‌عنوان تنظیم سیاست‌ها، تقویت نهادها، بهبود اخلاق و صداقت، اصلاح امور مالی و پرونده‌های خرید، اجرای لیست دارایی و مکانیسم اخلاق و بهبود مؤثر، شفافیت و پاسخگویی بخش عمومی برای ارائه خدمات است، همچنین از نظر UNCAC «پیشگیری» چیزی بیش از آنچه معمولاً به‌عنوان اقدام یا اقدامات کاملاً پیشگیرانه تلقی می‌شود، است (میرونگا، ۲۰۲۲: ۱۴).

معمولاً گفته می‌شود که پیشگیری بهتر از درمان است. پیشگیری از فساد اغلب به‌عنوان تنظیم سیاست‌ها، تقویت نهادها، بهبود اخلاق و صداقت، اصلاح امور مالی و پرونده‌های خرید، اجرای لیست دارایی و مکانیسم اخلاق و بهبود مؤثر، شفافیت و پاسخگویی بخش عمومی برای ارائه خدمات است. پیش‌فرض مبارزه با فساد در کشور ما به‌جای اینکه

پیشینی و مبتنی بر پیشگیری باشد پسینی و مبتنی بر رسیدگی و همچنین به جای ابتدا بر اصلاح سیستم مبتنی بر مبارزه با فرد است. این پیش فرض باید تغییر کند تا مبارزه با فساد به نتیجه مطلوب برسد. صرف مبارزه با فساد نمی تواند در ریشه کنی این معضل راهگشا باشد، زیرا روزه‌ها، خلأها و گلوگاه‌هایی موجود در سازمان‌ها، خود عامل وسوسه هر فردی در هر جایگاه و پستی می تواند باشد. بنابراین یکی از عوامل بسیار مهم و حساس در خصوص پیشگیری از فساد، سلامت کارگزاران، مدیران، مجموعه نیروهای مدیریتی و حکومتی و کارکنان دستگاه‌های گوناگون، کنترل و مراقبت بر اعمال آنان، پیشگیری از انحراف و رخنه فساد و آلودگی و برخورد با مفاسد و آلودگی‌ها و برقراری محیط و روابط سالم اداری درون سیستم و ارتباط سالم با مردم است. این موضوع حساس و سرنوشت‌ساز، در ابعاد گوناگون و حفظ و حراست و مراقبت در برابر نفوذ، وابستگی، اختلاس و ارتشاء، فساد و سوءاستفاده از مال و ثروت و قدرت، از چشم تیزبین و ژرف‌نگر امیرالمؤمنین علی (ع) هرگز مخفی نمانده و ایشان، بر آن تأکیدی بلیغ و آموزنده دارند. البته در این رابطه هرچه قدر به هرم قدرت نزدیک‌تر، مسئولیت‌ها سنگین‌تر و امکان دسترسی مردم محدودتر می شود، خطرپذیری بیشتر و امکان مقابله و یا افشای آن، ناچیزتر و گاه خطرناک‌تر خواهد شد. لذا امام (ع) می فرمایند: «و تحفظ من الأعوانِ فإنَّ أحدٌ منهم بسط يده إلى خيائنه اجتمعتُ بها عليه عندك أخبارٌ عيونك اکتفیتَ بذلک شاهداً» اعوان و انصار خود را دقیق کنترل کنید و آنان را زیر نظر بگیرید! و اگر یکی از آنان، دست به خیانت زد و بازرسان سرّی تو، بر آن اتفاق نظر داشتند، به همین مقدار بسنده کن و او را زیر تازیانه کیفر بگیر و به مقدار خیانتی که انجام داده، او را کیفر نما. سپس او را در مقام خواری و ذلت بنشان و داغ خیانت را بر او نه و قلاده ننگ و عار بر گردنش بیفکن».

در بحث پیشگیری یک‌لایه قانون و یک‌لایه نظام کنترل اجتماعی مطرح است. نظام کنترل اجتماعی شامل نظام تربیتی، نظام فرهنگی و نظامات خانوادگی را شامل می شود. افراد جامعه یکی از مهم‌ترین مباحث در این حوزه هستند. بحث فرد، اخلاق فردی، فطریات فردی و هنجارهای اجتماعی درونی شده فرد در این خصوص مهم است؛ زیرا، در

تمامی جوامع سعی بر این است که ارزش‌ها را بین افراد جامعه درونی‌سازی کنند، تا به لحاظ اخلاقی این ارزش‌ها، ملکه اخلاقی گردد. در این بین احترام به قانون و قانون‌گرایی خود زمینه اخلاقی می‌باشد. همچنین ارزش‌های حاکم بر جامعه باید درونی‌سازی شود تا فرد بتواند با هم‌نوعان جامعه در یک‌جهت و هم‌سو، همدلی و تناسب رفتاری پیدا کند. در دین مبین اسلام ساحت فردی جدا از ساحت اجتماعی در نظر گرفته نشده است، حتی در حج یا نماز که تأکید بر نماز جماعت است. بنابراین، دین اسلام اثر فردی‌ترین عبادت مثل نماز را مرتبط می‌کند با فردی‌ترین مجازات؛ لذا دنبال ارزش‌های توحیدی نسبت به عالم باعث می‌شود رفتار اجتماعی فردی متناسب با هنجارهای توحیدی اتفاق بیفتد.

بخش عمومی:

سازمان دولتی^۱ سازمانی با هدف ارائه خدمات به شهروندان با مالکیت دولت، اداره می‌شود. در دنیا، سازمان‌های دولتی با عنوان بخش عمومی^۲ شناخته می‌شوند و در برابر بخش خصوصی قرار می‌گیرند. سازمان‌های دولتی به صورت ضمنی مفهوم بوروکراسی و ناکارآمدی در پاسخ به نیازهای عمومی را به همراه دارند. بخش عمومی دارای دو زیر بخش دولت اصلی (همان دولت) و شرکت‌های عمومی می‌باشد. منظور از دولت اصلی؛ وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های زیر مجموعه آنها است. شرکت‌های دولتی نیز طبق تعریف دستور عمل آمار به دو گروه مالی و غیرمالی طبقه‌بندی می‌شوند. در طبقه مالی می‌توان به بانک مرکزی و دیگر بانک‌های دولتی و شرکت‌های سرمایه‌گذاری دولتی اشاره کرد. طبقه غیرمالی؛ تمامی شرکت‌های دولتی غیرمالی مانند: حمل‌ونقل عمومی، شرکت نفت، شرکت‌های توزیع برق و ... را شامل می‌شود. بخش عمومی فعالیت انتفاعی و غیرانتفاعی دارد. فعالیت‌های غیرانتفاعی بخش عمومی بر عهده دولت گذاشته شده که شامل فعالیت‌های حاکمیتی (دفاع، امنیت و نظارت) است، اما فعالیت‌های انتفاعی بخش عمومی به‌طور عمده بر عهده شرکت‌های عمومی است (زارعی، ۱۳۹۴: ۶۵).

1Public Organization
2Public Sector

انواع فساد:

اگر چه فساد در روش‌ها و شرایط مختلف خود را نشان می‌دهد، اما انواعی از آنها در هر نظام وجود دارد که معمولاً با یک عنوان بدون توجه به تفاوت در سطوح توسعه اقتصادی و اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد (بالزرا^۱ و همکاران، ۲۰۲۰: ۸۸) که به فساد بزرگ، فساد خرد، فساد سیاسی و فساد سیستماتیک معروف هستند.

فساد کلان یا فساد بزرگ: در بالاترین سطوح دولتی اتفاق می‌افتد و نیازمند واژگونی نظام سیاسی، قانون‌گذاری و اقتصادی است. این فساد عموماً در دولت‌های دیکتاتوری و دولت‌هایی که فاقد قوانین صحیح برای جلوگیری از فساد هستند روی می‌دهد. نظام دولتی بسیاری از کشورها شامل شاخه‌های مقننه، مجریه و قضاییه است که مستقل فعالیت می‌کنند و این استقلال بنا بر قاعده باید آن‌ها را از فساد دور نگه دارد (امارا^۲، ۲۰۲۰: ۵۷۶).

فساد خرد: همچنین با نام «بوروکراسی» نیز شناخته می‌شود، نوعی از فساد که شهروندان عادی در ارتباطات روزمره خود با سازمان‌های دولتی برای گرفتن خدمات اساسی با آن مواجه می‌شوند (پیشین: ۸۹). این فساد (مانند: ردوبدل شدن هدایای نامناسب یا استفاده از ارتباطات شخصی برای کسب نفع) در ابعاد کوچک و درون چارچوب‌های اجتماعی و عرف‌های حاکم و مشخصاً در کشورهای در حال توسعه که در آن‌ها کارمندان دولتی پایین‌تر از خط فقر قرار دارند، مشاهده می‌شود. مانند: ترخیص کالا از گمرک، صدور مجوزهای ساختمانی، اجتناب از جریمه دادن و ...

فساد سیاسی: دستکاری در رویه‌های موجود در سیاست‌ها، نهادها و قوانین در تخصیص منابع و تامین مالی توسط تصمیم‌گیرندگان سیاسی است که از موقعیت خود برای حفظ قدرت، موقعیت و ثروت خود سوء استفاده می‌کنند یا سوء استفاده از قدرت عمومی، اداری یا منابع توسط مقامات منتخب دولتی برای کسب سود شخصی، اخاذی، درخواست و پیشنهاد رشوه است. یکی از انواع فساد سیاسی که در زبان آمریکایی «پیوند^۳» نام دارد.

1 Balzer
2 Emara
3 Graft

عبارت از استفاده غیراخلاقی و خلاف قانون از قدرت سیاسی برای سودبری شخصی است. وقتی که مسئولین بودجه‌های پروژه‌های عمومی را منحرف کرده و در جهت انتفاع شخصی افراد فاسد و وابستگان به کار می‌گیرند (پیشین: ۵۷۶).

فساد سیستماتیک: یا فساد بومی که عمدتاً به دلیل ضعف یک سازمان یا فرایند به وجود می‌آید. معمولاً با مسئولین فاسد داخل سیستم، هماهنگ می‌باشد. وضعیتی که در آن نهادها و فرآیندهای اصلی دولت به طور معمول توسط افراد و گروه‌های فاسد تحت تسلط و استفاده قرار می‌گیرند. به طور کلی به انواع فسادهای سیستمی نگاه منفی نمی‌شود. بسته به فرهنگ و سنت، این نوع فساد به طور کلی در تمام سطوح جامعه در سراسر جهان رواج دارد، به همین دلیل بر رفتار فردی و فعالیت‌ها و نهادهای روزمره در تمام سطوح یک سیستم سیاسی و اجتماعی - اقتصادی تأثیر می‌گذارد. عامل‌های مشوق و مروج فساد سیستمی عبارتند از: تعارض منافع، کاربرد اختیاری قدرت، انحصار قدرت، عدم شفافیت، دستمزدهای پایین، وجود فرهنگ عدم مجازات (همان: ۵۷۷).

علل فساد

برای تجزیه و تحلیل علل فساد نیاز به وجود یک راهبرد مؤثر برای مبارزه با این پدیده است. این راهبرد باید علل اصلی فساد را در نظر بگیرد. ادبیات موجود نشان می‌دهد که علل فساد متنوع است و به عوامل مختلفی بستگی دارد. علل فساد معمولاً پیچیده است و ریشه در سیاست‌ها، سنت‌های بوروکراتیک، توسعه سیاسی و اقتصادی و تاریخ اجتماعی یک کشور دارد. بنابراین از نظر دانشمندان و نظریه‌پردازان، علل فساد چندبعدی و دربرگیرنده عوامل سیاسی، نهادی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشد (بالزر، ۲۰۲۰: ۱۹).

۱. علت سیاسی: فساد سیاسی در دولت‌ها با به‌کارگیری نظام سیاسی به‌ویژه با (انحصار و حق اختیاری که در مقررات و مجوزها) نمایان می‌شود، مرتبط است. علل سیاسی از ساختار و عملکرد نهادهای سیاسی و کسب و اعمال قدرت سیاسی ناشی می‌شود. بنابراین، روند سیاسی فساد، قانونگذاران و مجریان فاسد را تولید می‌کند (امارا، ۲۰۲۰: ۵۷۷).

۲. علت نهادی: فساد به دلیل وجود استانداردهای ضعیف، نهادهای نظارتی ناقص، شیوه‌های اجرایی ضعیف و سیاست‌های دولتی که باعث ایجاد رانت اقتصادی می‌شود، تمایل به شکوفا شدن دارد. بنابراین نارسایی‌های نهادی و کاستی‌های فرهنگ اداری به فساد نسبت داده می‌شود، که شامل (انحصار و اختیارات مقامی گسترده برای روسا، پاسخگویی ضعیف، عدم اجرای موثر و کارآمد قانون در نهادها، عدم وجود سازوکارهای نهادی در مورد فساد و عدم وجود آزادی مطبوعات) است. این نهادها به دلیل منابع کم و عملکرد ضعیف به‌ویژه مراجع رسیدگی به تخلفات نمی‌توانند با فساد مبارزه موثر نمایند (همان: ۵۷۷).

۳. علت اجتماعی: علل اجتماعی به نگرش و عملکرد جامعه نسبت به فساد اشاره دارد (بریحون^۱، ۲۰۱۳: ۷۵). سیستم‌های کنترل اجتماعی با سازش یا تحمل در برابر فعالیت فاسد و ارزش‌های ضداخلاقی، توسط برخی از محققان به عنوان علل اجتماعی فساد شمرده می‌شود. خودخواهی و طمع‌ورزی در زندگی اجتماعی نیز از عناصر نقص ارزش-های اخلاقی است که منجر به فساد می‌شود. در نتیجه، یک جامعه فاسد خدمات عمومی فاسد را تولید و عرضه می‌کند. فساد به دلیل تضعیف ارزش‌های اجتماعی رخ می‌دهد، به-طوری که برخی افراد برای ارتقای وضعیت مادیشان با زیر پا گذاشتن ارزش‌های اخلاقی، بر منافع عمومی و مسئولیت اجتماعی تاثیر سو می‌گذارند (پیشین: ۵۷۷).

۴. علت اقتصادی: فقر، اختلاف درآمد و حقوق ناکافی بخش دولتی را می‌توان به عنوان عوامل محرک فساد نام برد (بالزر، ۲۰۲۰: ۹۰)، اما در واقعیت برخی افراد و تجار با کسب درآمدهای هنگفت به‌شدت درگیر فساد هستند. افراد دارای درآمد بالا بر این باورند که هر کار را می‌توان با فساد انجام داد. مالیات اتخاذ شده در مقررات و مجوزها، تصمیمات مربوط به هزینه در قالب پروژه‌های سرمایه‌گذاری، هزینه‌های تدارکاتی و حساب‌های اضافی لحاظ شده در بودجه نیز از دیگر علل اقتصادی بروز فساد هستند (پیشین: ۵۷۸).

پیامدهای فساد

مفهوم اصلی فساد اشاره به تصمیم گیرندگان بخش سیاسی، دولتی و خصوصی دارد که راضی می‌شوند در قبال دریافت پاداش، وعده یا انتظار دریافت پاداش، از معیارهای حاکم بر تصمیم‌گیری عدول کنند. با چنین تعریفی، پیامدهای فساد به مثابه جهانی موازی ظاهر می‌شود که نه شفاف است و نه تابع نظارت دموکراتیک و نه تابع سایر کنترل‌ها. چنین جهانی در اقتصاد می‌تواند همانی باشد که تا اوایل دهه نود تحت عنوان تانگتوپولی^۱ در ایتالیا وجود داشت. با گذشت زمان، فساد نابرابری‌های اجتماعی را عمیق‌تر می‌کند، و اعتماد به دولت، نهادها و مدیریت عمومی را کاهش می‌دهد. فساد همچنین می‌تواند به توزیع درآمد بین اقشار مختلف مردم آسیب برساند و منجر به بی‌توجهی به حفاظت از محیط زیست شود. یکی از مهم‌ترین جنبه‌های فساد در اداره دولتی این است که اعتماد به نهادهای قانونی را تضعیف می‌کند، در نتیجه توانایی آنها برای ارائه خدمات عمومی مناسب و تضمین یک محیط مساعد برای توسعه بخش خصوصی را می‌کاهد (میرسیکا^۲، ۲۰۲۰: ۸۸). در سایر موارد، فساد می‌تواند منجر به عدم پذیرش مشروعیت دولت، بی‌ثباتی سیاسی و اقتصادی دولت شود (گریسون^۳، ۲۰۲۰: ۲۵). پیامدها عبارتند از:

۱. پیامدهای اقتصادی: فساد رشد اقتصادی را به تاخیر می‌اندازد. نابرابری درآمدها، تولید ناخالص داخلی (GDP) کمتر، سرمایه‌گذاری کمتر، انحراف در تخصیص بودجه، انحراف بازارها و تقلب مالیاتی را به همراه دارد (هزایی^۴ و همکاران، ۲۰۲۲: ۸۹). تمرکز ثروت در دست عده‌ای معدود، الگوی مصرف تحریف شده با هدف برآورده کردن سبک زندگی نخبگان شهری معدود و بسیار ثروتمند از دیگر آثار فساد است. فساد با تصمیم‌گیری براساس قوانین دستکاری شده و نه براساس قوانین تعریف شده و شفاف، اعتماد سرمایه‌گذاران را از بین می‌برد. همچنین می‌تواند عواقب نامطلوبی را در دو بخش بودجه (درآمد و هزینه) دولت برجای گذارد (امارا، ۲۰۲۰: ۵۷۸).

1Tangentopoli
2Mirčica
3Grayson
4Hazaeca

۲. پیامدهای سیاسی: فساد دموکراسی و حکومت‌داری خوب را ضعیف می‌کند. ظرفیت نهادی دولت را از بین برده و در نتیجه منجر به بی‌ثباتی سیاسی که این عوامل مانع شفافیت و پاسخگویی می‌شود. بر حاکمیت قانون اثر منفی گذاشته و حفظ نظم و قانون را برای دولت دشوار می‌سازد. بیشتر از همه، فساد بر روی یکپارچگی نظام سیاسی و توسعه دموکراسی اثر منفی می‌گذارد. مشروعیت دولت را ضعیف می‌کند و در موارد شدید ممکن است منجر به بی‌ثباتی سیاسی یا حتی جنگ شود (همان: ۵۷۸).

۳. پیامدهای اجتماعی: جدا از رشد اقتصادی، فساد انسجام اجتماعی را مختل می‌کند، بی‌عدالتی اجتماعی را به‌بار آورده، هزینه‌های اجتماعی را افزایش می‌دهد. با محروم کردن شهروندان از دسترسی به خدمات اولیه و بدتر شدن کیفیت بخش عمومی به فقرا آسیب جدی می‌رساند. همچنین منجر به ارائه خدمات اجتماعی غیر یکنواخت از جمله دریافت مراقبت‌های بهداشتی مناسب، سایر دسترسی‌های کافی به خدماتی مانند تامین آب خانگی، برق و فاضلاب از طریق دولت می‌شود. این امر رفاه اجتماعی را با توزیع مجدد ثروت یک ملت به روشی که باعث ایجاد تنش یا تشدید تنش‌های موجود می‌شود، تضعیف می‌کند. دولت‌های فاسد کمتر برای آموزش و سلامت هزینه و بیشتر در بخش مربوط به سرمایه‌گذاری عمومی هزینه می‌کنند. چون می‌توانند به‌راحتی از این بخش‌ها اجاره‌بها دریافت کنند. پس گفته می‌شود، فساد ممکن است ترکیب مخارج دولت را با صرف منابع عمومی بیشتر برای مواردی که استخراج منافع غیرقانونی بزرگ از آنها آسانتر است، مخدوش کند (همان: ۵۷۹).

مظاهر فساد اداری:

فساد اداری در جوامع سرمایه‌داری که در آن گروهی از مردم بیشترین منابع موجود در دسترس سازمان‌ها و جوامع را در اختیار دارند، به‌طور گسترده‌ای گسترش یافته است که بارزترین آنها در موارد زیر تجلی یافته است: عدم رعایت اصل فرصت‌های برابر برای افراد، زیر پا گذاشتن قوانین و تعصب و تبعیض بین کارکنان.

شیوع بیکاری، کمبود فرصت‌های شغلی و تقریباً عدم وجود آنها «به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه که در آن فقدان نظارت دقیق و پیگیری مستمر باتوجه به ضعف‌های ساختاری، شیوع یافته است» (فتاح، ۲۰۲۱: ۱۰۳۰).

طرفداری و خویشاوندسالاری به‌گونه‌ای که مسئولان در مناصب مختلف به‌ویژه پست‌های عالی‌رتبه، در ازای به حاشیه راندن گروه‌های دیگر شروع به گم‌کردن آشنایان و دوستان خود در مقابل بی‌توجهی به تمامی مبانی، معیارهای اداری و حرفه‌ای در گزینش و استخدام می‌کنند را می‌بینیم.

نرخ پایین رفاه اجتماعی در کشورها: پنخس رشوه و حق‌الزحمه مستقیم در ازای انجام مشاغل و وظایف رسمی افراد به‌گونه‌ای که رشوه به صورت پرداخت نقدی و یا در ازای دریافت خدمات مختلف باشد.

کنترل پول ملی بر اساس خواسته‌ها و علایق شخصی: اختلاس بودجه‌های داخلی و خارجی و مدیریت آن به نفع شخصی به‌جای سرمایه‌گذاری در جهت توسعه و پیشرفت کار در بخش‌های مختلف. فرار مالیاتی، دستکاری اسناد، اوراق قرضه و اوراق مختلف که الزام به پرداخت مبالغ معین در قبال انجام کارهای مختلف سازمان امور مالیاتی را ثابت می‌کند.

تخصیص زمین به روش‌های مختلف (دلیر و استار، ۲۰۲۲: ۵۱۷).

پیشینه تحقیق

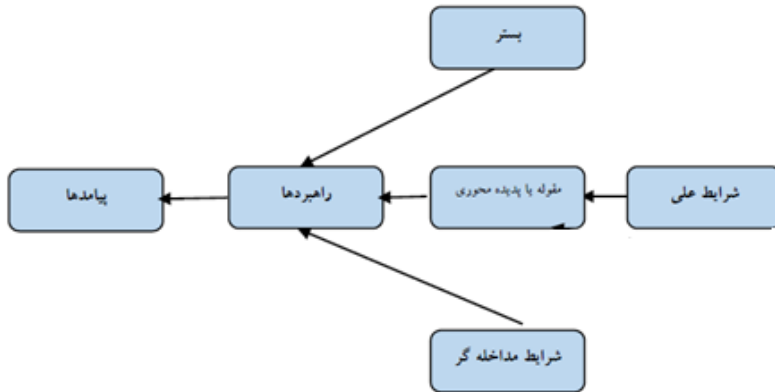
جدول (۱): پیشینه پژوهش

سال	نویسنده	عنوان تحقیق	مقوله‌ها
۱۴۰۲	تسلیمی و همکاران	پیشگیری از فساد اداری	رشد و ارتقای آگاهی‌های جمعی، رشد فرهنگی، مشارکت مدنی شهروندان، نقش فعال شبکه‌های اجتماعی، سوت‌زنی
۱۴۰۲	احمدی و همکاران	بررسی عوامل مؤثر بر فساد اداری با نگرش به سلامت بوروکراتیک در سازمان‌های دولتی	نظارت کارآمد، شایسته‌سالاری در انتصابات، مسئولیت‌پذیری کارکنان، عدالت سازمانی، رضایت شغلی، تعهد سازمانی کارکنان، وجود سیستم پاداش و مجازات عادلانه، تأمین معیشتی کارکنان، عدم پاسخگویی به بهره‌برداران
۱۴۰۲	خلج معصومی و همکاران	پیشگیری از فساد و تأثیر آن بر سلامت اداری	پیشگیری فردمدار، پیشگیری محیطی و موقعیت-مدار، فرهنگ سازمانی مؤثر بر فرهنگ عمومی

سال	نویسنده	عنوان تحقیق	مقوله‌ها
۱۴۰۲	علی اکبری و همکاران	نقد و ارزیابی سیاست جنایی کنشی (پیشگیرانه) از فساد اداری در نظام کیفری ایران	فقدان جرم‌انگاری فساد اداری در بخش خصوصی، عدم اتخاذ آیین دادرسی کیفری افتراقی برای جرایم فساد اداری، عدم وجود برنامه جامع ملی برای پیشگیری از فساد اداری، وجود نهادهای نظارتی موازی، عدم تبیین دقیق وظایف، عدم توجه جدی به سیستم‌های کنترل داخلی
۱۴۰۱	سلطانی و همکاران	ارائه مدل ساختاری عوامل پیشگیری فساد اداری	عوامل فردی، عوامل سیاسی، عوامل قانونی، عوامل فرهنگی، عوامل سازمانی، عوامل مدیریتی
۱۴۰۰	فیروزجانیان و محمودیان	مرور نظام‌مند مطالعات علمی انجام شده در حوزه فساد اداری	حوزه مدیریت، حوزه اقتصاد
۱۴۰۰	حکاکای و سالمی	تاثیر ارای دیوان عدالت اداری در جلوگیری از فساد اداری	ابهام مقررات، قوانین و روش‌ها، کیفیت کار نظام دیوان‌سالاری، سطح دستمزدها در بخش دولتی، نظارت‌های سازمانی
۱۳۹۹	فلاحیان	سازوکارهای پیشگیری از فساد اداری در پرتو حکمرانی مطلوب در نظام حقوقی ایران	ایجاد نظام قانونی برای بهبود عملکرد رقابت، ایجاد اقتصاد کلان‌سالم
۱۳۹۹	منطقی	پیشگیری از فساد اداری با تأکید بر آموزش ضمن خدمت کارکنان	تقویت آموزش ضمن خدمت کارکنان
۱۳۹۵	میرکمالی و خلیلی پاجی	نقش مشارکت مردمی در حوزه پیشگیری از فساد	دسترسی آزاد به اطلاعات، شفاف‌سازی اطلاعاتی در حوزه‌های مرتبط با امور مالی و اداری
۱۳۹۴	زرنندی و معدنی	طراحی مدل بومی مبارزه با فساد اداری	پیشگیری اجتماعی، پیشگیری نهادی، مراقبه و مقابله
۲۰۲۲	اندرونیچانو و همکاران	دیجیتالی سازی فساد اداری در بخش دولتی در کشورهای عضو اتحادیه اروپا	دیجیتالی کردن مدیریت و خدمات عمومی
۲۰۲۲	هزایی و همکاران	فساد اداری و مؤسسات عالی حسابرسی در بخش عمومی یمن	بهره‌گیری از SAIها در کشف و شناسایی فساد
۲۰۲۲	هریانا ^۱ و سوکاریا	تاثیر قوانین اسلامی بر ادراک فساد و تأثیر آن بر اعتماد عمومی در اندونزی	بهره‌گیری از قوانین اسلامی در ادراک فساد
۲۰۲۲	سالاموویچ ^۲	برخی از مسائل بهبود قانون مبارزه با فساد در جمهوری ازبکستان	تغییر برخی از قوانین تصویب شده در خصوص مبارزه با فساد
۲۰۲۲	برون	تقویت سیاست مبارزه با فساد جامائیکا	ایجاد یک آژانس مستقل مبارزه با فساد

الگوی مفهومی اولیه پژوهش

شکل (۱): الگوی مفهومی اولیه پژوهش

۲. روش تحقیق

مطالعه حاضر از نوع مطالعات کیفی می‌باشد. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه‌های ساختارنایافته استفاده شد. مصاحبه با صاحب‌نظران و خبرگان به‌عنوان نقطه شروع فرآیند جمع‌آوری داده‌ها در نظر گرفته شد. مصاحبه‌شوندگان به‌شکل نظری هدفمند انتخاب شدند، بنابراین روش نمونه‌گیری از نوع هدفمند در نظر گرفته شد. در تحقیق کیفی نمونه‌گیری هدفمند بدین معنی است که واحدها به‌جای انتخاب تصادفی، به‌علت ویژگی‌های آنها نسبت به پدیده مورد مطالعه انتخاب می‌شود (دلاور^۱، ۲۰۱۸: ۵۷۶).

سؤالات مصاحبه باز، مصاحبه‌ها به‌صورت رودررو، عمیق و با طرح پرسش‌های باز انجام گرفت. نمونه‌گیری نظری تا رسیدن مقوله‌ها به اشباع نظری ادامه پیدا کرد. انتخاب مشارکت‌کنندگان (خبرگان) در پژوهش کیفی باهدف دستیابی به بیشترین و درست‌ترین اطلاعات در مورد پدیده مورد بررسی انجام می‌شود. نمونه پژوهش با انتخاب و دعوت خبرگان امر انجام شد. بنابراین جامعه آماری در بخش کیفی شامل خبرگان ایرانی - اسلامی (اساتید حوزه، امامان جمعه)، مدیران کل سابق و فعلی سازمان‌های دولتی (سازمان اوقاف،

فرهنگ و ارشاد، استانداری، سازمان بازرسی و دادگستری)، نمایندگان مجلس شورای اسلامی و خبرگان دانشگاهی (در رشته منابع انسانی، حقوق و اقتصاد) بود. از میان آنها ۱۶ خبره به شکل نظری هدفمند، از طریق تکنیک دلفی تا مرحله اشباع داده‌ها انتخاب شدند. فرایند اجرا بدین صورت بود که ابتدا محقق پس از شناسایی افراد منتخب برای مصاحبه کیفی، برای تنظیم قرار ملاقات به منظور انجام مصاحبه تماس می‌گرفت و سپس با افراد نمونه، مصاحبه را انجام می‌داد. ابزار پژوهش به منظور طراحی مدل با رویکرد داده‌بنیاد مصاحبه بدون ساختار بود که در قالب شش سؤال تنظیم شد که ابعاد مقولات محوری، عوامل علی، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها را در بر می‌گیرد.

بعد از جمع‌آوری داده‌ها، محقق داده‌ها را با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA تحلیل کرد. در سه بخش کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی داده‌ها سازمان-دهی و سپس مقوله‌ها و ابعاد مدل پارادایمی استخراج شد. پس از استخراج مدل، به تعیین روایی و پایایی مدل اقدام گردید که روایی آن از طریق روایی محتوایی CVR و CVI و پایایی مصاحبه‌ها از طریق پایایی بازآزمون به دست آمد.

۳. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

اطلاعات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان در پژوهش

جدول (۲) اطلاعات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

متغیر	سطح	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۶	۱۰۰
	زن	۰	۰
	کل	۱۶	۱۰۰
تحصیلات	کارشناسی ارشد	۳	۱۸/۸
	دکتری	۱۳	۸۱/۳
	کل	۱۶	۱۰۰
نوع خبرگی	استاد دانشگاه	۶	۳۷/۵
	مدیر ارشد	۵	۳۱/۳
	کارشناس دینی	۳	۱۸/۸
	نماینده مجلس	۲	۱۲/۵
	کل	۱۶	۱۰۰

۱۲/۵	۲	بالای ۵ سال	سابقه کاری
۱۲/۵	۲	بالای ۱۰ سال	
۴۳/۸	۷	بالای ۲۰ سال	
۱۳/۳	۵	بالای ۳۰ سال	
۱۰۰	۱۶	کل	

یافته‌های این مطالعه در بخش تحلیل کیفی و تدوین مدل در قالب شش پارادایم منجر به شناسایی ۱۵ بعد (مولفه اصلی) و ۴۹ مفهوم (مولفه فرعی) شد.

جدول (۳): ابعاد و مولفه‌های مدل پژوهش

پارادایم	ابعاد (مولفه اصلی)	مفاهیم (مولفه فرعی)
پدیده محوری	لایه نظام کنترل اجتماعی	بعد اخلاقی - تربیتی
		بعد فرهنگی - حمایتی
	لایه نظام خودکنترلی	درونی سازی هنجارهای اجتماعی و ارزشی
		درونی سازی فرهنگ جامعه
عوامل علی	لایه نظام مکانیزم‌های کنترلی و نظارتی	مکانیزم عمومی (نظارت بیرونی)
		مکانیزم قانونی
		مکانیزم اداری (نظارت درونی)
	عوامل سازمانی	عوامل درون‌سازمانی
عوامل زمینه‌ای (بروز فساد)	عوامل کلان محیطی	سیاسی - اجتماعی
		اقتصادی
		قانونی
		ظرفیتی - آموزشی
		ساختاری - نهادی
		نظام آموزشی
	سطح کلان	نظام سیاسی
		نظام سازمانی - هنجاری
		نظام قانونی
		نظام اقتصادی
		نظام اجتماعی
		نظام ساختاری - نهادی
سطح مبادله اجتماعی	عامل کارگزار	
	رابطه عمودی	
	رابطه افقی	
عوامل زمینه‌ای (پیشگیری از فساد)	نظام اقدامات عملی	بعد سیاسی
		بعد آموزشی
		بعد سازمانی
		بعد اجتماعی - فرهنگی
		بعد اقتصادی
	بعد قانونی	
نظام اصلاحات	مهندسی اجتماعی	
	مهندسی سازمانی	

مهندسی سیاسی	عوامل مداخله‌گر	عاملین
مهندسی آموزشی		
مهندسی اقتصادی		
مهندسی قانونی		
شرایط قانونی		
شرایط سازمانی		
شرایط سیاسی		
شرایط فرهنگی - اجتماعی - آموزشی		
شرایط اقتصادی		
ضابط سازمانی - قضایی - قانونی		
اقتصادی	راهبردهای خاص	راهبردها
فرهنگی - اجتماعی - آموزشی		
سازمانی - نهادی		
قانونی		
قانونی - سیاسی - امنیتی	راهبردهای عام	
اقتصادی		
تعالی اجتماع	پیامدهای کلان	پیامدها
تعالی سازمان	پیامدهای خرد	

روایی پژوهش کیفی

برای سنجش روایی محتوایی، دو پرسشنامه بین ۱۶ نفر از خبرگان براساس طیف لیکرت (سه تایی «ضروری است»، «مفید ولی غیر ضروری» و «غیر ضروری») تقسیم و نمره‌گذاری شد. جهت محاسبه CVI از روش والتز و باسل پرسشنامه چهارتایی «مربوط نیست»، «نسبتاً مربوط است»، «مربوط است» و «کاملاً مربوط است» توزیع شد که نتایج در جدول (۴) ارائه شده:

جدول (۴): روایی محتوایی کدهای کیفی (نسبت و شاخص روایی محتوایی)

نسبت روایی محتوایی (CVI)	شاخص روایی محتوایی (CVR)	ابعاد	مؤلفه‌ها
.۸۱	.۶۳	لایه نظام کنترل اجتماعی	پدیده محوری
.۹۰	.۸۸	لایه نظام خودکنترلی	
.۸۰	.۷۵	لایه نظام مکانیزم‌های کنترلی و نظارتی	
.۹۳	.۶۴	عوامل سازمانی	شرایط علی
.۹۲	.۸۶	عوامل کلان محیطی	
.۹۲	.۸۲	سطح کلان	شرایط زمینه‌ای (بروز)

۰/۹۵	۰/۹۲	سطح مبادله اجتماعی	فساد
۰/۸۷	۰/۷۶	نظام اقدامات عملی	شرایط زمینه‌ای (پیشگیری از فساد)
۰/۹۵	۰/۹۲	نظام اصلاحات (مهندسی)	
۰/۹۷	۰/۹۶	عاملین	شرایط مداخله‌گر
۰/۸۶	۰/۸۸	ضابطین	
۰/۹۰	۰/۸۴	راهبردهای خاص	راهبردها
۰/۹۷	۰/۹۴	راهبردهای عام	
۰/۹۷	۰/۹۴	پیامدهای کلان (تعالی اجتماع)	پیامدها
۰/۹۲	۰/۸۴	پیامدهای خرد (تعالی سازمان)	

باتوجه به جدول شماره ۴ مقادیر شاخص ضریب نسبی روایی محتوایی (CVR) که همگی بالاتر از ۰/۴۹ درصد و مقادیر شاخص روایی محتوایی (CVI) همگی بالاتر از ۰/۷۹ درصد هستند، در نتیجه تمامی متغیرها از نسبت روایی محتوایی و شاخص روایی محتوایی مناسبی برخوردارند.

پایایی پژوهش کیفی

در تحقیق کنونی برای بررسی پایایی مصاحبه‌ها از روش پایایی بازآزمون استفاده شده است. در این بخش برای محاسبه پایایی بازآزمون، از بین مصاحبه‌های انجام‌گرفته، تعداد ۳ مصاحبه انتخاب و هر کدام از آن‌ها دو بار در یک فاصله زمانی ۱۴ روزه توسط پژوهشگر کدگذاری شده‌اند. همان‌طور که در جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود، تعداد کل کدها در دو فاصله زمانی ۱۴ روزه برابر ۱۵۴، تعداد کل توافقات بین کدها در این دو زمان برابر ۶۷ و تعداد کل عدم توافقات در این دو زمان برابر ۲۰ می‌باشد. پایایی بازآزمون مصاحبه‌های انجام گرفته در این تحقیق برابر ۰/۸۷٪ است. باتوجه به اینکه میزان پایایی بیشتر از ۰/۶۰٪ است قابلیت اعتماد کدگذاری‌های مصاحبه‌های این پژوهش مورد تایید می‌باشد.

جدول (۵): پایایی مصاحبه‌های پژوهش

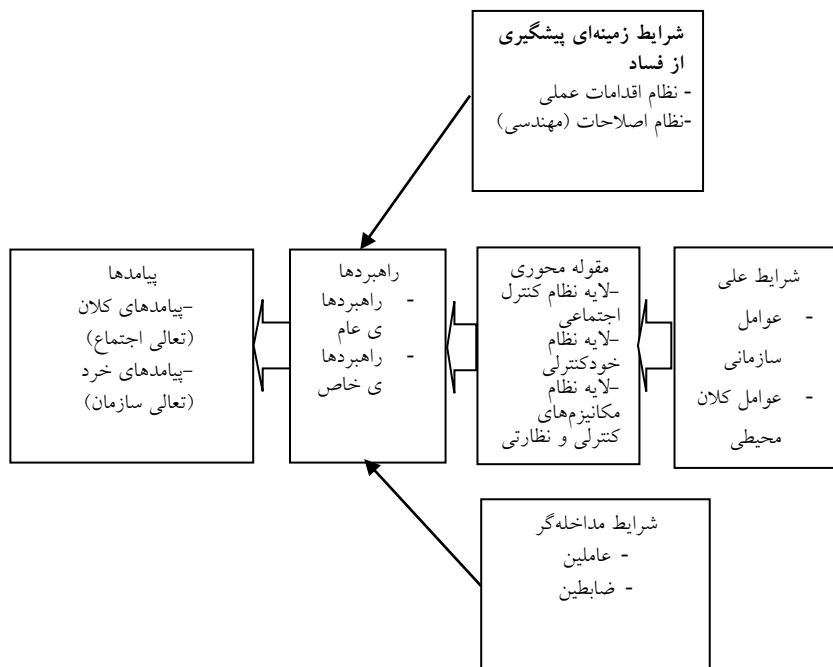
ردیف	کد مصاحبه‌شونده	مجموع کدها در دو مرحله	تعداد کدهای مورد توافق	تعداد کدهای ناموفق	پایایی باز آزمون (درصد)
۱	۲ م	۵۱	۲۲	۷	۰/۸۶

۲	۶ م	۶۲	۲۷	۸	۰/۸۷
۳	۱۱ م	۴۱	۱۸	۵	۰/۸۸
مجموع		۱۵۴	۶۷	۲۰	۰/۸۷

$$\text{درصد پایایی بازآزمون} = \frac{2 * 67}{154} * \%100 = \%87$$

مدل نهایی

در این مرحله پژوهشگر با پالایش یافته‌های قبلی و طی فرایندهای رفت و برگشت روی داده‌ها و دستاوردها در مراحل قبلی به دنبال ساخت مدل به شکل قضیه‌های قابل ذکر است. باید در نظر داشت که واحد تحلیل این پژوهش، بخش عمومی ایران است. حاصل جمع‌بندی انجام آزمون‌ها و بررسی‌های مربوط به روایی و پایایی منجر به ترسیم مدل ذیل شد که می‌توان آن را «ارائه الگوی بومی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران» نامید.

شکل (۲): مدل نهایی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران

نتایج مدل نهایی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران در شکل (۲) نشان می‌دهد که پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران از شش بعد؛ شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها، پیامدها، شرایط زمینه‌ای و شرایط مداخله‌گر تشکیل شده است. هر یک از این ابعاد شش‌گانه، شاخص‌ها و خرده مضامین خاص خود را دارند که به شرح زیر می‌باشد.

شرایط علی دارای دو بعد (عوامل کلان محیطی و عوامل سازمانی)، پدیده محوری دارای سه بعد (لایه نظام کنترل اجتماعی، لایه نظام خودکنترلی، لایه مکانیزم‌های کنترلی و نظارتی)، راهبردها دارای دو بعد (راهبردهای عام و راهبردهای خاص)، شرایط زمینه‌ای پیشگیری از فساد دارای دو بعد (نظام اقدامات عملی و نظام اصلاحات) و زمینه‌های بروز فساد دارای دو بعد (سطح کلان و سطح مبادله اجتماعی)، شرایط مداخله‌گر دارای دو بعد (عاملین و ضابطین) و پیامدها دارای دو بعد (پیامدهای کلان و پیامدهای خرد) است.

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

این پژوهش باهدف ارائه الگوی بومی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران انجام شد. دراین خصوص الگوی تدوین شده از یک هسته و سازه کلیدی تشکیل و عبارت شد از پیشگیری از فساد. سؤالات پژوهش باتوجه به رویکرد گراند تئوری، در شش سطح عنوان و پس از تحلیل یافته‌ها به هر کدام از سؤالات پاسخ داده شد.

بحث و نتایج سؤال‌های پژوهش

- سؤال اول: پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران دارای چه مولفه‌های می‌باشد؟
باتوجه به یافته‌های کیفی پاسخ این سؤال شامل، بعد اخلاقی - تربیتی، بعد فرهنگی - حمایتی، درونی‌سازی هنجارهای اجتماعی و ارزشی، درونی‌سازی فرهنگ جامعه، مکانیزم عمومی، مکانیزم قانونی و مکانیزم اداری است. در راستای الگوی بومی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران، سه مفهوم لایه نظام کنترل اجتماعی، لایه نظام خودکنترلی و لایه

مکانیزم‌های کنترلی و نظارتی شناسایی شده است که در نهایت سه مقوله اصلی پدیده محوری را تشکیل دادند. در بحث درونی‌سازی فرهنگ یک جامعه (اصل تعهد، خودباوری، احترام به قانون و قانون‌پذیری، و حمایت از اجرای قانون) به ایجاد پشتوانه درونی‌سازی فرهنگ جامعه منتهی می‌گردد. بنابراین در این راستا شاخص‌هایی چون نهادینه کردن ارزش‌های اخلاقی در فرزندان توسط والدین، خانواده و مدرسه، ایجاد ذهنیات صادقانه و درست بین سیاست‌گذاران، حمایت اهل تعهد و تخصص در جهت توسعه سطح فرهنگ جامعه با نگرش توسعه علمی (شایسته‌سالاری)، جامعه‌پذیری درست و هدفمند (ترویج فرهنگ وظیفه‌شناسی با اطلاع‌رسانی دقیق و مستمر به شهروندان درخصوص قوانین و رویه‌های سازمانی)، تقویت شبکه روابط اجتماعی در بین آحاد جامعه (ایجاد ساختار اجتماعی مردم‌محور)، ارتقای آگاهی‌ها در زمینه دانش فساد در بین مردم (احیای حس مسئولیت‌پذیری افراد جامعه)، می‌تواند مثمرتر واقع گردد.

- سؤال دوم: پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران دارای چه عوامل علی می‌باشد؟

باتوجه به یافته‌های کیفی پاسخ این سؤال شامل: عوامل درون‌سازمانی، عوامل سیاسی - اجتماعی، عوامل اقتصادی، عوامل قانونی، عوامل ظرفیتی - آموزشی، عوامل ساختاری - نهادی است. در راستای بررسی‌های کیفی درباره شرایط علی پیشگیری از فساد دو مفهوم عوامل سازمانی و عوامل کلان محیطی شناسایی شد که در نهایت دو مقوله اصلی شرایط علی را تشکیل داد. بنابراین باتوجه به بررسی‌ها درخصوص شرایط علی پیشگیری از فساد به‌لحاظ بومی عوامل درون‌سازمانی همچون (سلامت کارگزاران نظام اداری و حکومتی، تقویت مهارت مسئولان در خصوص مقابله با فساد در راستای ایجاد اقتدار بازدارنده و مدیریت کارآمد در سازمان‌ها، جانشین‌پروری شایسته در سازمان‌ها، آموزش ضمن خدمت کارکنان در خصوص پیشگیری و راه‌های مقابله، تعیین مجموعه‌ای از الزامات و کدهای اخلاقی درخصوص پیشگیری از فساد، برخورداری از سیستم‌های تنظیم تضاد منافع، شناسایی گلوگاه‌های بروز فساد از طریق مدیران و مسئولان مربوطه در سازمان‌های مربوطه) و عوامل کلان محیطی همچون بررسی عمومی از کار مقامات دولتی، رقابت

سیاسی سالم، همراستایی و یکپارچگی سیاست‌ها، اتصال سیستم بانکی به شبکه بانک جهانی، اتلاف‌های قضایی بین‌المللی، عدم تبعیض در برخورد با فساد (تناسب جرم با مجازات) در جهت فرهنگ‌سازی ارزشی و اسلامی، می‌تواند زمینه اعتماد عمومی را در بین مردم افزایش داده که در آن تمام آحاد جامعه به دنبال سالم‌سازی، رشد و توسعه باشند.

سؤال سوم: پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران دارای چه عوامل زمینه‌ای بروز فساد و زمینه‌های پیشگیری از فساد می‌باشد؟

باتوجه به بررسی‌های کیفی درباره زمینه‌های بروز فساد دو مفهوم سطح کلان و سطح مبادله اجتماعی شناسایی شد که در نهایت دو مقوله اصلی زمینه بروز فساد را تشکیل دادند. سطح کلان این تحقیق دربرگیرنده مقوله‌های (نظام آموزشی، نظام سیاسی، نظام سازمانی - هنجاری، نظام قانونی، نظام اقتصادی، نظام اجتماعی، نظام ساختاری - نهادی) است. در سطح مبادله اجتماعی مقوله‌های (عامل کارگزار، رابطه عمودی، رابطه افقی) شناسایی شد. در این خصوص شاخص‌هایی که به لحاظ بومی شناسایی گشت، شامل نبود برنامه آموزشی ضمن و حین خدمت منابع انسانی در خصوص فساد، عدم درونی‌سازی هنجارها و ارزش‌های اسلامی در نظام آموزشی کشور، مناسب نبودن امر تربیت و آموزش در نظام آموزشی کشور با فرهنگ کشور، تحمیل مسئولیت به سازمان‌های بخش دولتی، مشخص نبودن منافع ملی در ارتباط با سیاست خارجی، عدم اجرای صحیح بند ۱۲ سیاست‌های اقتصاد مقاومتی (استفاده از دیپلماسی)، عدم تناسب جایگاه شغل با شاغل در منصب‌های بالا، در قبضه گرفتن قدرت و اقتدار سیاسی و اداری و سوءاستفاده از منصب و مقام، دخالت دولت در بازارهای خصوصی و مسائل سازمانی، وجود رانت اطلاعاتی و انحصارات دولتی برخی نهادهای دولتی، نبود امنیت سرمایه و عدم اجرای صحیح قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی (مفاد ۱ و ۸ و ۹)، کاستی‌های فرهنگ اداری (روابط غیررسمی درون‌گروهی، وجود فرهنگ سکوت در سازمان‌ها، وجود ارزش‌های ضداخلاقی، دادن رشوه جهت پیشبرد اهداف)، حاکمیت تفکر کوتاه‌نگری در مدیران (سوءمدیریت در سازمان‌ها)، افزایش بوروکراسی اداری (اداره امور برنامه‌ریزی و بودجه -

ریزی)، عدم اجرای کامل فصل ۴ قانون برنامه پنجم توسعه مفاد ۶۶-۶۸ که مربوط به موضوع نظام اداری و ارتقای اثربخش با محورهای بسط خدمات دولت الکترونیک در نظام اداری، در زمینه بروز فساد در بخش عمومی ایران می‌باشند.

پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران دارای چه زمینه‌های پیشگیری از فساد می‌باشد؟
 باتوجه به بررسی‌های کیفی زمینه‌های پیشگیری از فساد؛ عوامل نظام اقدامات عملی با مقوله‌های (سیاسی، آموزشی، سازمانی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، قانونی) و نظام اصلاحات با مقوله‌های (مهندسی سازمانی، مهندسی سیاسی، مهندسی آموزشی، مهندسی اقتصادی، مهندسی قانونی) به‌عنوان ابعادی شناسایی شدند که در زمینه پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران از لحاظ بومی توان راهگشایی دارند. درخصوص زمینه‌های پیشگیری از فساد شاخص‌هایی همچون کاهش قدرت و نفوذ سیاسی اشخاص صاحب‌منصب، تعیین وحدت در جهت منافع ملی در راستای تقویت و توسعه کشور، خروج از حاکمیت تفکر دولتی دیدن اقتصاد با اعتماد به بخش خصوصی و تقویت استقلال نهادهای کلیدی و عدم دخالت دولت در بازارهای خصوصی، تدوین کارراهه شغلی برای هر سازمان در جهت شایسته‌گزینی، تعیین دوره‌های آموزشی مدت‌دار درخصوص فساد به مدیران سازمان‌ها، آموزش پیشگیری و مبارزه با فساد در مدارس و دانشگاه‌ها، آموزش همگانی قانون در رفتارهای پرتکرار و ارتقای آگاهی‌های حقوقی افراد جامعه، ایجاد مدیریت دولتی مشارکت‌جویانه، اجرای کامل (ماده ۵) قانون برنامه ششم توسعه (فعال‌کردن کمیته بهره‌وری)، ایجاد قانون پیشگیری از تخلفات بازارگردانی، اعمال اقدام قانونی برای عدم اجرای قوانین مصوبه بودجه، جرم‌انگاری جرائم نوین سایبری و نشرالکترونیک، به‌کارگیری متخصصین و متعهدین، پاسخگوشدن مدیران در قبال عملکرد سازمان، اصلاح جهان‌بینی افراد، حذف رانت اطلاعاتی با تعیین سیاست‌های مجازاتی شدید، حذف سلیقه - بازی مدیران و مسئولان و رصد رفتار مسئولین ادارات و سازمان‌ها به‌دست آمدند.

- سؤال چهارم: پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران دارای چه عوامل مداخله‌گری می‌باشد؟

باتوجه به بررسی‌های کیفی درباره عوامل مداخله‌گر پیشگیری از فساد دو مفهوم (عاملین و ضابطین) شناسایی شد و در نهایت دو مقوله اصلی عوامل مداخله‌گر پیشگیری از فساد را تشکیل دادند. در دسته عاملین، مقوله‌های (شرایط قانونی، شرایط سازمانی، شرایط سیاسی، شرایط فرهنگی - اجتماعی - آموزشی، شرایط اقتصادی) و در دسته ضابطین مقوله‌های (ضابط سازمانی - قضایی - قانونی) شناسایی شد. شاخص‌های شناسایی شده عوامل مداخله‌گر در پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران شامل: خلأهای قانونی موجود در قوانین مصوب «این خلأها در هنگام عملیاتی‌شدن قوانین تصویب شده توسط ضابطان قانون مشخص می‌شود»، نبود نظام‌های کنترلی مؤثر و وجود سیستم‌های کنترل اجتماعی با سازش، اجرای نادرست قوانین مجازات، نبود قانون حمایت از سوت‌زنان یا گزارش‌دهندگان، سلیقه‌بازی مسئولان و مدیران و دوگانگی‌های رفتاری آنان هنگام تصدی‌گری مسئولیت، درونی کردن هنجارها و ضدارزش‌های خاص در سازمان‌ها هستند. همچنین در قسمت مربوط به ضابطین شاخص‌های (کارگزاران دولت، بخش آموزشی ادارات، حراست، دستگاه‌های امنیتی، ضابطین قضایی، قانون‌گذاران) به‌عنوان عوامل مداخله‌گر شناسایی گردیدند. ضابطین همان ضمانت‌های رسمی و حقوقی اجرای قوانین هستند که از سطوح مختلفی تشکیل می‌گردند، گاهی مدیر اداره، حراست، دستگاه‌های امنیتی، بخش آموزشی ادارات و سازمان‌ها عامل مداخله‌گر در پیشگیری از فساد می‌شوند.

سؤال پنجم: پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران دارای چه راهبردهایی می‌باشد؟

باتوجه به بررسی‌های کیفی درباره راهبردهای پیشگیری از فساد دو مفهوم راهبردهای خاص و راهبردهای عام شناسایی شد که در نهایت دو مقوله اصلی راهبردهای پیشگیری از فساد را تشکیل دادند. این شاخص‌ها شامل تعریف سامانه یکپارچه برای ردگیری منابع تخصیصی به هر بخش، تبیین نظام اقتصادی شفاف مبتنی بر وحدت سیاست‌گذاری و ایجاد رقابت اقتصادی، فرهنگ‌سازی عامه و ایجاد روحیه حاکم برای مبارزه با قاچاق از طریق آموزش همگانی قانون، جنبش نرم‌افزاری (نقش رسانه اجتماعی و رسانه‌های فرهنگی در پیشگیری از فساد و ایجاد حاکمیت اقدامات پیشگیرانه)، حاکمیت اخلاقی از طریق آموزش

عمومی و آموزش رسانه‌ای، تعریف قانون احزاب سیاسی در اتاق شیشه‌ای، توسعه طرح اعطای پاداش به افشاکنندگان، ایجاد قانون ACA با ۳ کارکرد اصلی (رفع نقص‌های ساختاری، شناسایی خلأهای قانونی، ارتقا آگاهی عمومی در مورد فساد از طریق نشر گزارش‌های سالانه، تبلیغات، کنفرانس‌ها و آموزش شهروندان)، تعریف کرسی‌های درسی درخصوص فساد در تمام مقاطع تحصیلی، برطرف کردن خلأهای قانونی موجود در قوانین مصوبه اعم از اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و ... در جهت تسهیل فعالیت‌ها، ایجاد دیپلماسی اقتصادی قوی در روابط بین‌الملل، عدم دخالت دولت در حیات اقتصادی کشور است.

سؤال ششم: پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران دارای چه پیامدهایی می‌باشد؟ یافته‌های کیفی بخش پیامدها شامل (تعالی اجتماع و تعالی سازمان) است. در این راستا دو مفهوم کلان و خرد شناسایی گردید که در نهایت دو مقوله اصلی پیامدهای پیشگیری از فساد را تشکیل دادند. شاخص‌هایی که درخصوص پیامدهای پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران به دست آمدند شامل تحقق شفافیت، پاسخگویی و صداقت، ارتقای آگاهی عمومی در راستای آموزش‌های صورت گرفته و ایجاد فرهنگ پیشگیری از وقوع فساد، ایجاد مدیریت دولتی مشارکت‌جویانه، نهادینه کردن نظارت‌پذیری عمومی (افزایش مشارکت اجتماعی) و مسئولیت‌پذیر کردن ملت در قبال جامعه، نهادینه کردن ارزش‌ها و هنجارهای جامعه اسلامی، ایجاد نظام اقتصادی شفاف و حاکم شدن مناسبات صحیح اقتصادی در جامعه، افزایش امنیت سرمایه‌گذاری و تشدید رقابت اقتصادی و رونق فعالیت‌های اقتصادی، شناسایی شکاف‌ها و خلأهای قانونی می‌باشند.

بنابراین نتیجه‌ای که از تمام شاخص‌های به دست آمده درخصوص (پیشگیری از فساد) به لحاظ بومی گرفته می‌شود: برای پیشگیری از فساد به لحاظ بومی، باید عواملی همچون رشد ارزش‌های اخلاقی در سازمان‌ها، تدوین منشورهای اخلاقی، کنترل‌های هدفمند، خودمراقبتی سازمانی و ایجاد گروه‌های خود مدیر را در سازمان‌ها بایستی احیا کرد و در بخش عمومی به عواملی همچون درونی‌سازی هنجارهای اجتماعی و ارزشی و فرهنگ جامعه، استفاده از ظرفیت مردمی به‌عنوان بازوان کمکی در بخش نظارتی، آشکارساختن

سازوکارهای حاکم بر توزیع قدرت و درآمد در جامعه و مبنای تصمیماتی که در این راستا در حکومت گرفته می‌شود و همچنین رفع خلأها و ایراداتی که در قانون اساسی وجود دارد، پرداخت (زیرا قانون خود چرخه دارد، ابتدا قانون تولید می‌شود سپس اجرا می‌گردد، در اجرا خلأها بایستی توسط ضابطان اجرایی شناسایی، مشخص و رفع تا از وقوع فساد و احتمال سوءاستفاده از آن در سازمان‌ها جلوگیری گردد) و نیز عدم تبعیض در برخورد با فساد، رشد ارزش‌های اخلاقی در رابطه با شتاب‌زدگی رفتار فردی، نظارت دقیق بر اجرای قانون در سازمان از طریق مأموران منتصبه در سازمان‌ها، برخورد جدی با تخلفات، ابطال مقررات و بخشنامه‌های زائد، شایسته‌سالاری، آشنا کردن مدیران با شیوه نظارت مدیریتی امیرالمؤمنین، نهادینه کردن ارزش‌های اخلاقی در بین کارکنان، حاکمیت گفت و شنود مؤثر در سازمان توسط مدیرعامل سازمان، حمایت از شهود و مخبرین در سازمان، ترویج فرهنگ وظیفه‌شناسی و ... پیشگیری گردد.

با توجه به یافته‌ها درخصوص عامل‌های بومی پیشگیری از فساد در بخش عمومی ایران در مقایسه با پژوهش‌های صورت گرفته در رابطه با فساد وجه تشابه یافته‌ها در پژوهش تسلیمی و همکاران (۱۴۰۲) شامل شاخص‌های (رشد و ارتقای آگاهی جمعی، مشارکت مدنی و اصل سوت‌زنی)، در پژوهش محمدی و همکاران (۱۴۰۲) شامل شاخص‌های (نظارت کارآمد، شایسته‌سالاری در انتصابات، مسئولیت‌پذیری کارکنان)، در پژوهش علی-اکبری و همکاران (۱۴۰۲) شامل شاخص (عدم وجود برنامه جامع ملی برای پیشگیری از فساد اداری)، در پژوهش حسن سلطانی و همکاران (۱۴۰۱) شامل عوامل (قانونی و سازمانی)، در پژوهش حکاکی و سالمی (۱۴۰۰) شامل شاخص‌های (سطح دستمزدها در بخش دولتی و نظارت‌های سازمانی)، در پژوهش منطقی (۱۳۹۹) شامل شاخص (تقویت آموزش ضمن خدمت کارکنان) و در تحقیق اندرونیکا و همکاران (۲۰۲۲) به دیجیتالی کردن مدیریت و خدمات عمومی می‌توان اشاره کرد.

درخصوص وجه تمایز با تحقیقات مربوط به پیشگیری از فساد ابعاد درونی‌سازی هنجارهای اجتماعی و ارزشی و درونی‌سازی فرهنگ جامعه، بعد اخلاقی - تربیتی،

مهندسی سازمانی، مهندسی آموزشی، مکانیزم قانونی، اداری و کنترلی که شامل شاخص‌های (به‌کارگیری مدیران اخلاقی، بسترسازی اخلاقی در سازمان‌ها در رابطه با شتاب‌زدگی رفتار فردی و مصرف‌گرایی اخلاقی، قانون‌پذیری کارکنان، ایجاد ذهنیات صادقانه و درست بین کارکنان سازمان و سیاست‌گذاران، نهادینه‌کردن ارزش‌های اخلاقی در فرزندان توسط والدین، خانواده و مدرسه، احیای حس مسئولیت‌پذیری افراد جامعه، حاکمیت گفت‌و شنود مؤثر در سازمان، اصلاح‌طلبی لایه به لایه ساختار سازمانی، پذیرش نظارت مردمی، آشکار بودن سازوکار حاکم بر توزیع قدرت و درآمد سازمانی و مبنای تصمیمات سازمانی، کنترل قدرت و سوءاستفاده فراقانونی مدیران سازمان، ایجاد خودمراقبتی سازمانی، تدوین کارراهه شغلی برای هر سازمان در جهت شایسته‌گزینی و جانشین‌پروری، تعیین دوره‌های آموزشی مدت‌دار درباره فساد به مدیران سازمان‌ها، ایجاد گروه‌های خود مدیر در سازمان، کاهش قدرت و نفوذ اشخاص صاحب‌منصب، ارزیابی مستمر قانون برای رفع خلأهای قانونی (حین و بعد از اجرا)، آشناکردن مدیران سازمان با شیوه نظارت مدیریتی امیرالمؤمنین، حذف رانت اطلاعاتی در سازمان با تعیین سیاست‌های مجازاتی شدید، ایجاد جدول مقایسه عملکرد برای کارکنان و مدیران، تناسب جرم با مجازات، آموزش همگانی قانون در رفتارهای پرتکرار، شناسایی گلوگاه‌های بروز فساد از طریق مدیران و مسئولان مربوطه در سازمان) جزوه شاخص‌هایی بودند که در تحقیقات دیگران به دست نیامده‌اند.

پیشنهاد

-پیشنهادهای کاربردی

- تدوین قوانین روان‌سازی نظام بوروکراسی درخصوص دادن مجوز برای فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و ...
- ایجاد قانون حذف سلیقه‌بازی مسئولان و تعیین برنامه راهبرد بلندمدت و عمل به آن
- (تعیین یک برنامه مدون برای هر سازمان و الزام به اجرای آن توسط مدیران به کار گمارده شده در هر مقطع زمانی)

- تعریف کرسی‌های درسی در تمام مقاطع تحصیلی در مدارس و دانشگاه‌ها در خصوص پیشگیری و مبارزه با فساد
- تبیین نظام اقتصادی شفاف مبتنی بر وحدت سیاست‌گذاری و اهتمام در نظام اداری بهره‌ور
- ایجاد قانون ACA در قانون اساسی (آژانس‌های تخصصی مبارزه با فساد که وظیفه آنها شامل ۳ کارکرد اصلی: ۱. بررسی و پیگیری فساد اداری برای افرادی که در آن دخیل هستند، رفع نقض‌های ساختاری ۲. شناسایی خلاءهای قانونی و پاداش‌هایی که بروز فساد را تشویق می‌کند. ۳. ارتقاء آگاهی عمومی در مورد فساد از طریق نشر گزارش‌های سالانه، تبلیغات، کنفرانس‌ها و آموزش شهروندان)
- تشکیل کمیته‌ای برای پیگیری گزارش بازرسان و مأموران ویژه
- الزام به ایجاد پشتوانه درونی‌سازی فرهنگ جامعه از طریق نظام آموزش کشور
- پیشگیری فرامردن در جهت پیشگیری از فساد اداری: با استفاده از این نوع پیشگیری می‌توان مطلوب هر سازمان را شناسایی و رفتارهایی که در قبال این مطلوب می‌توانند بروز کنند را شناسایی و راه‌های درست پیشگیری را ارائه داد. لذا با استفاده از این نوع پیشگیری مسیر اصلی دیدگاه‌های سازمان‌ها، اهداف سازمان‌ها، اشکال سازمان‌ها و چگونگی کارکرد سازمان‌ها مورد تحقیق قرار می‌گیرد، فرض‌هایی در رابطه با اینکه چه چیزی درست و قابل پذیرش است به نمایش گذاشته شده و نابرابری‌ها افشا می‌شود. بنابراین از طریق آموزش و فرهنگ‌سازی برای هر سازمان و کارکنان آن سازمان، ایجاد خودمراقبتی سازمانی، ایجاد گروه‌های خودمدیر در سازمان‌ها مسیر درست نمایش داده می‌شود، عدم سکوت در برابر رفتارهای نامناسب گزارش می‌شود

و کنترل قدرت افراد در سازمان اتفاق می‌افتد، روزه‌ها و خلاهای سازمانی توسط خود سازمان شناسایی و اقدام به پیشگیری گردد.

➤ ایجاد سامانه آموزش مفاهیم و مصادیق فساد از طریق رسانه ملی
➤ باورپذیری و اعتماد به بخش خصوصی و خصوصی‌سازی اقتصاد برای توسعه و رونق کشور و ریشه‌کنی فقر

➤ تبدیل فساد به یک ضدارزش با ایجاد سیستم بازرسی، نظارت و پیشگیری از فساد در ایران در ۳ مرحله (۱. ایجاد ترس از ارتکاب جرم با تعیین مجازات سنگین، سخت و پرهزینه ۲. تقویت اجرای قوانین و اجرای اقدامات پیشگیرانه ۳. تغییر فرهنگ سیاسی و تبدیل رشوه و فساد و ربا به یک ضد ارزش از طریق فیلم، فرهنگ‌سازی و مهندسی افکار عمومی جامعه).

➤ حاکمیت روحیه مبارزه با قاچاق با استفاده از ظرفیت مردمی همانند روحیه حاکم در دهه ۱۳۶۰

➤ استفاده از رهبری اخلاقی و تحول‌آفرین کافی برای القای تغییرات فرهنگی در سازمان‌ها (در سطح سازمانی، اجرای برنامه خطر انطباق (فساد)، سیاست‌ها و کنترل-های هدفمند و حاکمیت اخلاقی نه تنها در مقابله با رشوه و فساد مؤثر است، بلکه از سازوکارهای قوی‌تر همچون شهرت، افزایش روحیه کارکنان و افزایش اعتبار سازمانی و مسئولیت اجتماعی نسبت به ذی‌نفعان آن نیز جلوگیری می‌کند).

➤ تدوین سند بالادستی ویژه پیشگیری از فساد
➤ الزام به وضع قانون خودمراقبتی یا خودکنترلی سازمانی و ایجاد گروه‌های خود مدیر در سازمان‌ها (کنترل و نظارت بر اساس عملکرد همکار به جای کنترل سلسله‌مراتبی)،

در سازمان‌ها با اختصاص بخش‌هایی که فقط وظیفه پیشگیری را بر عهده داشته باشند (شناسایی گلوگاه‌ها و راه‌های بروز فساد از طریق تحقیق در سازمان مربوطه، تشدید نظارت و کنترل‌های هدفمند توسط خود سازمان) و پاسخگو کردن مدیران سازمان‌ها در قبال عملکرد سازمان و تعیین مجازات شدید در قبال قصور و کوتاهی

- بهره‌گیری و استفاده از شبکه‌های عصبی در سازمان‌ها
- افزایش آگاهی عمومی از سطوح خدمات نهادهای دولتی در راستای حوزه نظارتی و اعمال قانون برای تحقیق در مورد فساد توسط مردم در جهت پیشگیری از آن
- تشکیل کمیته ضوابط و استانداردهای فعالیت‌های دولتی که فقط بر رفتار مدیران و مسئولین سازمان‌ها نظارت کند.
- بازنگری قوانین و خط‌مشی‌های مرتبط با فساد اداری و برطرف کردن خلأهای قانونی موجود در قوانین مصوب و عملیاتی شده
- چرخشی کردن مشاغل حساس در سازمان‌ها (برای جلوگیری از سوءاستفاده از قدرت و موقعیت مقامی)
- تشکیل کمیته نظارت بر سلامت اداری باهدف حل ضعف‌های مدیریت و خدمات عمومی هماهنگ و برخورد با سوءاستفاده از موقعیت‌های سازمانی
- تشکیل سازمان تخصصی پیشگیری از فساد طبق اصل ۱۷۴ ق.ا. (حق نظارت قوه قضائیه) که فقط به تحقیقات در رابطه با فساد اختصاص یابند و در داخل نهادهای بزرگ با مسئولیت‌های تحقیقی، آموزشی و دادستانی استقرار پیدا کنند (سازمان مستقل ضدفساد در ۳ بخش تحقیقات، پیشگیری از فساد، آموزش و روابط اجتماعی)، تحقیقات در دو بخش بازرسی بخش دولتی و بازرسی بخش خصوصی

طراحی می‌گردد که وظیفه آن آموزش کارکنان شامل: روش‌های دریافت و ثبت اطلاعات، دستگیری، بازجویی، حمایت از شاهدان و شهادت دادن، تحلیل اطلاعات و انجام عملیات مخفی است. بخش پیشگیری (مغز متفکر و اتاق فکر سازمان) که در آن مدیران ارشد سازمان‌های اداری به بررسی و اصلاح رویه‌های موجود، شناسایی نقاط مسئله‌دار، شناسایی زمینه‌های رانت دولتی، ساده‌سازی فرایندها، شفافیت رویه‌ها، ارائه توصیه‌ها به بخش‌های دولتی و خصوصی، ارائه و تدوین ضوابط نوین مبارزه با فساد، و بخش آموزش و روابط اجتماعی اقدام به آموزش مردم و طبقات اجتماعی و تبیین تبعات فردی و اجتماعی می‌پردازد.

- تدوین سند بالادستی ویژه پیشگیری از فساد
- تأسیس سازمان پلیس ملی تحت عنوان ارکان جرائم سازماندهی شده حاد برای رسیدگی به جرائم مربوط به مهاجرت‌های سازماندهی شده، داروهای قاچاق، کالاهای قاچاق، اکتشافات غیرقانونی و دارایی‌های نامعقول.

فهرست منابع و مآخذ الف. منابع فارسی

- احمدی، منظر، متقی، ابراهیم و محسنی تبریزی، علیرضا (۱۴۰۲). بررسی عوامل موثر بر فساد اداری با نگرش به سلامت بوروکراتیک در سازمان‌های دولتی. فصلنامه امنیت ملی، ۱۳۶-۱۳۳: ۱۳(۴۸)
- تسلیمی، امیرحسین، اشرفی، محمود و مال میر، محمود (۱۴۰۲). پیشگیری اجتماعی از فساد اداری. فصلنامه فقه جزای تطبیقی، ۱۱-۱: ۳(۳)
- حکاکی، محمدرضا و سالمی، محمدرضا (۱۴۰۰). تاثیر آرای دیوان عدالت اداری در جلوگیری از فساد اداری. مجله مطالعات حقوق، ۲۵۸-۲۳۶: ۲۱(۵۵).

- حسینی، حسین، صبوری، رضا و حاتمی، حمیدرضا (۱۴۰۰). ارائه راهبردهای حفظ و تداوم نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران (با تاکید بر افزایش اقتدار). فصلنامه امنیت ملی، ۷-۴۲: ۱۱(۴۲)
- حسن پور، حمیدرضا و رضوی، بهزاد (۱۳۹۷). اهمیت پیشگیری از فساد اداری و تاثیر آن بر سلامت اجتماعی. مجله آموزش و سلامت جامعه، ۷۳-۸۱: ۲(۵).
- خلیج معصومی، امیرحسین، خیری، عیسی و درودیان، مجید (۱۴۰۲). پیشگیری از فساد و تاثیر آن بر سلامت اداری در ایران. فصلنامه علمی رهیافت، ۶۶-۴۷: ۱۷(۶۳).
- درویشی، صیاد، آهی، پرویز و میرزاخانی، عبدالرحمن (۱۴۰۲). الگوی ساز و کارهای مشارکت مردمی با پلیس در تامین امنیت. فصلنامه امنیت ملی، ۱۲۶-۱۰۱: ۱۳(۴۹)
- دانائی فرد، حسن (۱۳۸۷). چالش‌های مدیریت دولتی در ایران. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، چاپ یازدهم.
- رضانی دهقی، رسول، امین‌زاده، علی‌محمد و لشگریان، حمیدرضا (۱۴۰۰). فرصت‌ها و تهدیدهای اقتصادی جمهوری اسلامی ایران ناشی از توسعه فناوری‌های سایبری در افق ده‌ساله. فصلنامه امنیت ملی، ۱۴۲-۱۰۹: ۱۱(۴۲)
- رهبری، فرهاد و جامعی، مجتبی (۱۳۹۹). الگوی راهبردی پیشگیری از فساد اداری با تاکید بر نقش و جایگاه سازمان بازرسی کل کشور. فصلنامه علمی مطالعات بین رشته‌ای دانش راهبردی، ۲۰-۱: ۱۰(۴۰)
- زرنندی، سعید و معدنی، جواد (۱۳۹۴). طراحی مدل بومی مبارزه با فساد اداری در ایران. فصلنامه دانش ارزیابی، ۲۴-۵: ۷(۲۴).
- زارعی، بتول (۱۳۹۴). استانداردهای حسابداری بخش عمومی؛ ابهام در تعریف بخش عمومی. ماهنامه حسابرسی، ۶۷-۶۴: ۷۷(۱).
- سلطانی، هدایت‌اله، مختاری بایع، مهران، تقی پوریان، یوسف و فرخ سرشت، بهزاد (۱۴۰۱). ارائه مدل ساختاری عوامل پیشگیری فساد اداری. پژوهش‌های مدیریت عمومی، ۳۱۷-۲۸۹: ۱۵(۵۷)
- علی‌اکبری، رستم، احمدی، سعید، مروتی، ایرج و کریمی، بهنام (۱۴۰۲). نقد و ارزیابی سیاست

جنایی کنشی (پیشگیرانه) از فساد اداری در نظام کیفری ایران. مجله تمدن حقوقی، ۲۴۴-۲۲۱:

۱۴(۱۴)

• فیروزجانیان، علی اصغر و محمودیان، معصومه (۱۴۰۰). مرور نظام‌مند مطالعات انجام شده در حوزه

فساد اداری در ایران. دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، ۲۲۰-۲۰۱: ۱۲(۲).

• فلاحیان، نرجس (۱۳۹۹). سازوکارهای پیشگیری از فساد اداری در پرتو حکمرانی مطلوب در

نظام حقوقی ایران. پژوهشنامه حقوق تطبیقی، ۵۷-۲۱: ۱(۲)

• موسوی دوست، سید محمد (۱۳۹۸). علل و پیامدهای فساد اداری. فصلنامه رویکردهای پژوهشی

نوین در مدیریت و حسابداری، ۴۳-۳۴: ۳(۲۵).

• منطقی، محسن (۱۳۹۹). پیشگیری از فساد اداری با تأکید بر آموزش ضمن خدمت کارکنان.

فصلنامه علمی نظارت و بازرسی ناجا، ۱۷۴-۱۳۹: ۱۳(۴۸).

• میرکمالی، سید علیرضا و خلیلی پاجی، عارف (۱۳۹۵). نقش مشارکت مردمی در حوزه پیشگیری از

فساد. مجله کارآگاه، ۱۲۲-۱۰۸: ۳۵(۹).

• نظری نژاد، محمدرضا و اسفندیاری فر، خشایار (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی کنوانسیون بین‌المللی مبارزه

با فساد مالی و قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد. پژوهش‌نامه حقوق کیفری، ۲۱۵-

۱۹۱: ۷(۱)

• واقفی، شیرین السادات، دلخواه، جلیل و فروزنده دهکردی، لطف ا... (۱۳۹۶). شناسایی علل بومی

بروز فساد اداری. نشریه دانش حسابرسی، ۴۰-۵: ۱۷(۶۸).

• هانتینگتون، ساموئل (۱۳۹۲). سازمان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی. ترجمه محسن ثلاثی،

ایران، تهران، نشر علم، چ سوم

ب. منابع انگلیسی

- Andronicheanu, A., Georgescu, I. and Kinnunen, J. (2022). Public Administration Digitalization and Corruption in the EU Member States: A Comparative and Correlative Research Analysis. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 65(2): 5-22.
- Adebimpe, O.M. and Oluwatamilore Akin, O. (2022). Effect of Corruption on Economic Growth in Nigeria. *African Journal of Management and Business Research*, 3(5): 115-132.
- Bounar, A. and Oudda, Y. (2021). Financial & Economic Crimes: The impact of main and corollary offenses on public policies in morocco "case of corruption and money laundering. *Indian Journal of Economics and Business*, 21(2): 289- 302.
- Brown, C. (2022). Strengthening Jamaica's Anticorruption Policy. *Journal of Management History*, 22(4): 1-24, <https://www.researchgate.net/publication/359469292>
- Balzer, R., Uzík, M. and Glova, J. (2020). Managing Growth Opportunities in the Digital Era – An Empiric Perspective of Value Creation. *Polish Journal of Management Studies*, 21(2): 87- 100
- Berihun, A. (2013). The Legal Regime of Corruption in Ethiopia: An Assessment from International Law Perspective. *Oromia Law Journal*, 4(1): 73-124.
- Delawar, A. (2018). Research Methodology in Psychology and Educational Sciences. Tehran: Editing Publications. *Asian Economic and Financial Review*, 10 (5): 574-589.
- Dler, M. A. and Star, S.S. (2022). Impact of Integration Between the Commission of Integrity And Judicial Audit to Reduce Financial and Administrative Corruption in Iraq. *journal of scientific periodical peer-reviewed published by the Lebanese French University*, 7(1): 515- 537.
- Emara, A.M. (2020). The impact of corruption on human development in Egypt. *Asian Economic and Financial Review*, 10(5): 574-589.
- Fatah, N. A., Hamad, H. A. and Qader, K. S. (2021). The Role of Internal Audit on Financial Performance Under IIA Standards: A Survey Study of Selected Iraqi Banks. *Qalaai Zanist Scientific Journal*, 6(2): 1028-1048.
- Grayson, J. (2020). Big Data Analytics and Sustainable Urbanism in Internet of Things-Enabled Smart Governance. *History and International Relations*, 12(2): 23- 29 .
- Hazaea, S. A., Tabash, M. I., Zhu, J., Khatib, S. F. A. and Betami, H. A. (2022). Corruption and supreme audit institutions in the Yemeni public sector: An empirical investigation. *Public Administration Issues*, 5 (2): 87– 109.
- Heryana, Y. and Sukarya, E.M., (2022). The influence of Islamic Law on corruption perceptions and its impact on public trust in the City of Bandung, Indonesia. *International Journal of Research in Business &*

- Social Science*, 11(1), 372-378.
- Malagas, N., Kontos, G., Yilmaz, A. and Nikitakos, N. (2022). Organizational Culture: Types and Critical Success Factors for Organizational Excellence. *Published by Nova Science Publishers, Inc*, 2(4):1-18 <https://novapublishers.com/product-category/series/advances-in-sociologyresearch/>
  - Mironga, A. (2022). Corruption and its negative governance output in Africa: An analysis of the drivers of corruption. *Journal Of Humanities And Social Science*, 27(5): 12- 21.
  - Omar, H., Mansoor, M., Ramli, L., and Salleh, H. F. M. (2020). Corruption and Accountability of Public Officials: Comparative analysis from Malaysia and Indonesia. *Environment-Behaviour Proceedings Journal*, 5(15): 269–274.
  - Mircica, N. (2020). Restoring Public Trust in Digital Platform Operations: Machine Learning Algorithmic Structuring of Social Media Content. *Review of Contemporary Philosophy*, 19(1): 85–91.
  - OECD. (2019). Preventing Corruption in Public Procurement.
  - Pertiwi, K. and Ainsworth, S. (2020). Democracy is the cure? Evolving constructions of corruption in Indonesia 1994–2014. *Journal of Business Ethics*, 2005(1): 1995-2005. <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04560-y>
  - Peters, A. (2018). Corruption as a Violation of International Human Rights. *European Journal of International Law*, 29(4): 1251–1287, <https://doi.org/10.1093/ejil/chy070>
  - Sadik-Zada, E.R., Gatto, A. and Niffiyev, I. (2022). E-government and petty corruption in public sector service delivery. *Technology Analysis & Strategic Management*, 25(1): 1-17, DOI: 10.1080/09537325.2022.2067037
  - Salomovich, T.A. (2022). Some Issues of Improving Anti-Corruption Legislation in the Republic of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4(1): 829- 833.

COPYRIGHTS

© 2025 by the authors. Published by The National Defense University. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

